

Enver Čemalović

**MOSTARSKI
BATALJON**

PRIOLOG ZA ISTORIJU REVOLUCIONARNOG RADNIČKOG
POKRETA I NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE MOSTARA

2. knjiga

SKUPŠTINA OPŠTINE MOSTAR

Odbor za istoriju revolucionarnog
radničkog pokreta i NOB-a Mostara

Enver Ćemalović, predsjednik.
Risto Ivanišević, potpredsjednik,
mr Nebojša Milivojević. sekretar.

Džemal Alikalfić,
inž. Fazlija Alikalfić.

Danilo Bilanović.

Miro Bugarin.

Safet Ćišić,

Sulejman Brato Ćišić.

Uglješa Danilović.

Mustafa Delić.

Džemal Drače,

Zulfikar Džankić.

Osman Đikić.

Salko Fejić.

Jelena Gačić.

Vaso Gačić,

Vasko Gnjatić,

Ljubo Gordić,

Muhamed M. Grebo.

Zeljka Grubišić,

Refik Hamzić,

Ivo Jerkić,

Mladen Knežević Traktor.

Gojko Lučić,

Olga Marasović,

Čedomil Milićević,

Franc Novak,

akademik dr Isidor Papo,

mr Damjan Rotim.

Mensur Seferović,

Nusret Seferović,

Mustafa Sefo,

Ivan Stojčić,

Franjo Šimić,

dr Marko Šunjić,

Bisera Taušan,

Mustafa Temim i

Mustafa Udovičić.

REDAKCIJA:

REFIK HAMZIC, predsjednik,
mr NEBOJŠA MILIVOJEVIĆ, sekretar,
NIKOLA DRAGANIĆ,
VASKO GNJATIĆ,
IVO JERKIC,
MLADEN KNEŽEVIĆ TRAKTOR,
ALIJA KRESO,
ABDULAH LUGIĆ,
OLGA MARASOVIC,
FRANC NOVAK,
FADIL NUMIĆ,
akademik dr ISIDOR PAPO,
BRANKO POPADIĆ,
BISERA PUŽIĆ,
MENSUR SEFEROVIĆ,
GOJKO ULJAREVIC i
SALKO ZEBIC.

IZDAVAČ:

Skupština opštine Mostar
Odbor za istoriju revolucionarnog radničkog pokreta
i NOB-a Mostara

TEKST:

Enver Cemalović

RECENZENTI:

Član Savjeta Federacije i narodni heroj
Blažo Đuričić
general-pukovnik u penziji i član Savjeta Republike
Džemil Šarac

LEKTOR I KOREKTOR:

mr Velimir Laznibat

LIKOVNI UREDNIK:

akademski slikar-grafičar Mirza Hamzić

ŠTAMPA:

ŠRO „Rade Bitanga“ Mostar

ZA ŠTAMPARIJU:

graf. inž. Emir Vukotić

Tiraž 5.000 primjeraka

Enver Ćemalović

***MOSTARSKI
BATALJON***

Prije desetak godina dao sam obavezu boračkoj organizaciji svoga grada da ću napisati cjelovitu priču o borbenom putu Mostarskog bataljona da bih se odužio porodicama palih boraca, svojim saborcima u ratu, i našem gradu, koji je u toku narodnooslobodilačkog rata dao ogromne žrtve u borbi za slobodu i stvaranje nove Titove socijalističke Jugoslavije. Posebno sam bio motivisan da prikupim imena svih drugova i drugarica koji su prošli kroz naš Bataljon iz hercegovačkih, dalmatinskih i drugih opština, od kojih je polovina njih dala svoje živote na borbenom putu našeg Bataljona do slobode.

Nastojao sam, opisujući život i dještva Bataljona, u granicama svojih mogućnosti da pružim sliku o duhu i moralnim vrijednostima boraca i u tom cilju sam tragao za dokumentima koja su na bilo koji način doticala naš Bataljon, kako onim iz naše vojne, partijske i sudske arhive, tako i onim iz neprijateljske dokumentacije, a posebno da proučim stara i nova sjećanja svojih saboraca. Sve to skupa oživljavalo je moja sjećanja na ratne dane i godine, što mi je omogućilo da stvorim koncept knjige koja će prikazati naš život i aktivnosti u:

*Boračko-jezerskom partizanskom odredu,
Konjičkom bataljonu,
Mostarskom bataljonu,
Mostarskom partizanskom odredu i
Mostarskom bataljonu u 13. hercegovačkoj udarnoj brigadi.*

Objavljivanje knjige mogu da zahvalim brojnim preživjelim borcima našeg Bataljona, njihovom velikom odzivu sastancima radi rekonstrukcije događaja i mukotrpnj potrazi za imenima boraca.

Posebno se zahvaljujem opštinskim odborima SUBNOR-a Mostara, Konjica, Jablanice, Prozora, Bileće, Čapljine, Ljubuškog, Kardeljeva, Makarske, Nevesinja, Nikšića, Sarajeva, Splita, Stoca i Trebinja, koji su strpljivo, posljednjih nekoliko godina, prikupljali osnovne lične podatke o svakom borcu i preko preživjelih boraca u svojim opštinama verificovali te spiskove.

Svakako da je moj pokušaj stvaranja jedinstvene priče o borbenom putu samo dio onoga što smo doživjeli i da će naredni Zbornik sjećanja boraca Mostarskog bataljona predstavljati jedinstvenu cjelinu s ovim tekstom.

Kroz svoje kazivanje nastojao sam da sva zbivanja u Bataljonu približim što više istini pišući o našim uspjesima i slabostima, o našoj vjeri u pobjedu pored svih muka i stradanja, a posebno gubitaka naših najdražih drugova i drugarica iz naših desetina, vodova i četa u toku borbi. To me upućivalo da velikom broju svojih saboraca dam na čitanje dijelove teksta o događajima u kojima su oni bili neposredni učesnici prije nego što tekst definitivno postane knjigom.

Nadam se da će ova moja kazivanja biti i podsticaj daljnjim istraživanjima mladih naučnih i stručnih radnika u cilju sticanja novih saznanja i potpunije rekonstrukcije događaja i ličnosti u našem Bataljonu i NOB-u Mostara.

AUTOR

SADRŽAJ

OKUPIRANI MOSTAR U PRIPREMI USTANKA	13
BORACKO-JEZERSKI PARTIZANSKI ODRED I KONJIČKI BATALJON	19
ČETNIČKI PUC	63
PRIKUPLJANJE BATALJONA NA PRENJU	83
MOSTARSKI BATALJON	93
SUSRET SA PROLETERIMA	96
IZVOĐENJE ILEGALACA IZ MOSTARA	99
OPET U MOSTAR	111
BATALJON U SASTAVU 10. HERCEGOVAČKE BRIGADE	115
PARTIJSKA ODGOVORNOST ČLANOVA ŠTABA BATALJONA	125
ITALIJANSKO-CETNICKA OFANZIVA NA PROZOR	129
BORBE NA VLASICU	140
ČETVRTA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA	146
POHVALA VRHOVNOG KOMANDANTA	151
OSLOBOĐENJE PROZORA	154
OD PROZORA DO PRELASKA NERETVE	165

BORBE KROZ HERCEGOVINU	182
PETA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA	200
OD SUTJESKE DO MOSTARA	227
BATALJON U MOSTARU	240
MOSTARSKI OMLADINSKI ODRED	246
RACIJA U MOSTARU	256
SELO ORASJE U PLAMENU	261
PRIKUPLJANJE MOSTARSKOG BATALJONA U KONJIČKOM KRAJU	264
MOSTARSKI PARTIZANSKI ODRED	307
MOSTARSKI ODRED PRED SEDMU NEPRIJATELJSKU OFAN- ZIVU	311
ČETNIČKI NAPAD NA BOLNICU U GRUSCI	315
MOSTARSKI BATALJON U 13. HERCEGOVAČKOJ UDARNOJ BRIGADI	323
BORCI MOSTARSKOG BATALJONA	329
BORCI KONJIČKOG I MOSTARSKOG BATALJONA UČESNICI SPANSKOG GRAĐANSKOG RATA	331
BORCI KONJIČKOG I MOSTARSKOG BATALJONA NARODNI HEROJI	331
BORCI KONJIČKOG BATALJONA (SEPTEMBAR 1941 — JU- NI 1942)	331
BORCI MOSTARSKOG BATALJONA (JUNI 1942 — JUNI 1943)	364
BORCI MOSTARSKOG BATALJONA U MOSTARSKOM PARTI- ZANSKOM ODREDU (JUNI 1943 — MAJ 1944)	378
NAPOMENE, IZVORI I LITERATURA	393

„Moram ovdje da podvučem činjenicu da je u toku čitavog oslobodilačkog rata Mostar dao cvijet svoje omladine u partizanske jedinice, i u borbi i u pozadini. Mladi naraštaji, još iz školskih klupa, popunjavali su hercegovačke jedinice i hrabro ginuli u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. To je bila omladina kojom treba da se ponosi ne samo Mostar već i narodi Jugoslavije.“

A handwritten signature in black ink, appearing to be the name 'VRSUO' or similar, written in a cursive style.

OKUPIRANI MOSTAR U PRIPREMI USTANKA

Fašistički napad na Jugoslaviju, 6. aprila 1941. godine, završio se kapitulacijom bivše Jugoslovenske vojske, 18. aprila. U Mostar su 16. aprila iz pravca Listiće ušle italijanske, a 17. aprila iz pravca Konjica nje-mačke jedinice.

Narednih dana okupatorske parade posmatrali su građani Mostara, tužni i nijemi, posramljeni izdajom vlade i njenih generala. Istina, bilo je i onih koji su stajali na ulicama s ispruženom rukom i klicali fašističkim kolonama, nadajući se blagostanju u novostvorenoj" ustaškoj Nezavisno! Državi Hrvatskoj poglavnika Ante Pavelića.

Mobilisani komunisti i aktivisti revolucionarnog radničkog pokreta, vrativši se u Mostar s frontova bivše Jugoslovenske vojske, otpočeli su međusobna povezivanja za rad u novonastalim uslovima u okupiranom gradu. Mjesni komitet KPJ Mostara odlučuje da se svi komunisti provjere na fiktivnim zadacima sa malom šansom da se ostane živ. Zadaci su bili da se baci ručna bomba na ustaška ili okupatorska nadleštva ili njihove jedinice, ili da se izvrši atentat na nekog od ustaških glavešina. Naglašavano je da će izvršilac oružje i bombe za izvršenje zadatka dobiti na licu mjesta i da lično ne treba ponijeti bilo šta da bi zadatak izvršio. Kad bi izvršilac zadatka došao na određeno mjesto, onaj ko ga je provjeravao rekao bi mu: »Zadatak se odlaže za drugi dan«, uz kratko izmišljeno obrazloženje uzroka odgađanja. Prvo su provjereni svi članovi i kandidati KPJ, a zatim skojevci. Nakon izvršene provjere formirane su partijske ćelije i skojevski aktivni po mahalama, te na Rudniku uglja, Željezničkoj stanici i u Fabrici duhana. Provjera nije mimoišla ni članove Mjesnog komiteta Partije i SKOJ-a. Bilo je pojedinaca koji nisu došli na izvršenje zadatka, te su zaobiđeni u radu organizacije.

Nakon konsolidacije organizacije otpočelo je formiranje omladinskih aktiva i udarnih grupa za izvršenje raznih zadataka, na prvom mjestu prikupljanja oružja, municije i ručnih bomba, obezbjeđenja i smještaja

kompromitovanih drugova u predratnom revolucionarnom radu, obuke omladine u rukovanju oružjem i intenzivnog informisanja preko biltena i dnevnih informacija, političkih materijala, proglašenja KPJ, letaka i si.

Mjesni komitet Partije obezbijedio je na početku okupacije smještaj ilegalne štamparije kod porodice Muštović u Donjoj mahali, koja je svoje zadatke za izlaženje Biltena, letaka i raznih drugih informacija obavljala neprekidno, do oslobođenja grada. Građanima su u toku narodnooslobodilačke borbe obezbijedene informacije o borbama njihovog Bataljona, naše 10. hercegovačke brigade i 29. udarne divizije, o borbama, pobjedama i izrastanju naše NOV i POJ širom zemlje, o stanju na evropskim i svjetskim ratištima, rastu revolucije i rađanju naše nove države od prvih narodnooslobodilačkih odbora, preko Prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću, novembra 1942, do oslobođenja grada, 14. februara 1945. godine.

Mostar počinje borbu za slobodu protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu, koji su u našem gradu stalno imali najmanje jedan puk vojnika, njemački Gestapo, italijansku Ovrhu, Ustašku nadzornu službu, policiju, žandarmeriju i malobrojne doušnike. U gradu je živjela dugogodišnja tradicija revolucionarnog radničkog pokreta još od prije prvog svjetskog rata, kada je organizovana Socijaldemokratska partija.

Na čelu mostarske partijske organizacije poslije prvog svjetskog rata nalazio se Gojko Vuković, limar, član CK KPJ od Vukovarskog kongresa, 1920. godine (nesretnim slučajem, pao s krova zgrade i umro u Mostaru 1934. godine). Njegova supruga i četvoro djece položili su svoje živote u NOB-u. Gojko je bio marksistički obrazovan i beskompromisan komunist, pod čijom je brigom izrastao revolucionarni pokret u Mostaru i, šire, u Hercegovini.

U našoj gradskoj partijskoj organizaciji izrasla je plejada divnih komunista, među kojima većina robijaša u kazamatima Kraljevine Jugoslavije. Da spomenem samo nekolicinu, koji su postali opštejugoslovenski prvaci u radničkom pokretu i borbi za socijalizam:

RISTO SAMARDŽIĆ, član Politbiroa CK KPJ, ubijen u zagrebačkoj policiji 1930. godine;

BLAGOJE PAROVIĆ, član Politbiroa CK KPJ, poginuo u španskom građanskom ratu, jula 1937;

IVAN KRNDELJ, član CK KPJ, ubijen u Kerestincu kod Zagreba, jula 1941;

MLADEN CONIĆ, sekretar CK SKOJ-a, uhapšen 1937. u SSSR-u za vrijeme Staljinovih čistki;

MUSTAFA PASIĆ, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, poginuo u NOR-u 1942. godine; i

mnogi drugi koji će ostati u istoriji ovoga grada i borbe za, socijalističku Jugoslaviju. Njihov moral i politička svijest bili su uzor i partizanskoj ratnoj generaciji, koja je herojski »jurišala na nebo« živeći i umirući za našu slobodu. Komunisti i proletarijat Mostara položili su ispit u pred-ratnim godinama, za vrijeme manifestacija, demonstracija i štrajkova, koristeći dugogodišnja iskustva i tradiciju ilegalnog pokreta našega grada.

Ilegalni pokret u doba okupacije zahtijevao je hrabre momke i djevojke, ništa manje negoli partizanske jedinice. Takvih je Mostar imao na stotine pred početak ustanka. Jednostavnost, smjelost i drskost u izvršavanju naših zadataka nisu išle u glavu profesionalnih agenata, koji nisu ni slutili kako smo sve izvršavali zadatke birajući najpovoljnije vrijeme dana i noći.

Nakon okupacije otpočinje fašistički teror hapšenjima, internacijom, strijeljanjima, vješanjima i paležom po okolnim selima. Većinu omladine i stanovnika našeg grada teror nikad nije bacio na koljena. Uvijek se smoglo političke svijesti i moralne snage da se sa još više žara i masovnije nastavi borba protiv okupatora i izdajica naroda.

Rimskim ugovorom između Musolinija i Pavelića 8. maja 1941. ustaše uspostavljaju svoju vlast i na području Hercegovine. Otpočinje progon komunista i genocid nad Srbima, Jevrejima i Romima. Pavelićevim proglasom Srbi su bili osuđeni na istrebljenje u njegovoj NDH.

Sredinom juna dolazi u Mostar Ivan Herenčić, ustaški emigrant, sa grupom ustaša iz Slavonije, od kojih je većina bila iz Đurđeva. On okuplja ustaše, Hrvate i Muslimane, iz okolnih opština i malobrojne iz Mostara te formira ustašku bojnu, koja se smješta u zgradu Gimnazije i susjedne Osnovne škole. Ustaška bojna iz dana u dan povećava teror u gradu i okolnim opštinama.

U istočnoj Hercegovini masovni ustaški pokolji, pljačke i paleži dižu srpski narod na ustanak već 3. juna 1941. u cilju spasavanja golih života i svojih sela. Mladost Mostara dočekuje ustanak s oduševljenjem.

Kada je 22. juna 1941. fašistička Njemačka napala Sovjetski Savez, kod nas se rađaju uzaludne nade da će ratu ubrzo doći kraj, ali on će potrajati pune 4 godine.

Centralni komitet KPJ na čelu sa drugom Titom 4. jula 1941. sa svog istorijskog sastanka u Beogradu poziva narode Jugoslavije na ustanak i oružanu borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Od 15. do 17. jula u Mostaru se održava sastanak Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, kojem prisustvuje Avdo Humo, član Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH. Sastanku su prisustvovali njegovi članovi:

MUSTAFA PASIĆ, sekretar,
KARLO BATKO,
dr SAFET MUJIĆ i
MIRO POPARA, te
JUSUF CEVRO, sekretar MK KPJ za Mostar, koji nije bio član
Oblasnog komiteta, a
RUDOLF HROZNICEK, član Komiteta, prije rata je interniran
u Lepoglavu, gdje su ga ustaše ubile 1941. godine.

U duhu odluke Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH razrađuje se ideja o formiranju dva fronta na terenu Hercegovine:

- južni front, koji će obuhvatiti prostor Bileće, Trebinja, Ljubinja i Stoca,
- sjeverni front, koji će obuhvatiti prostor Gacka, Nevesinja, Konjica i Jablanice.

Odlučeno je da većina članova Oblasnog komiteta krene na teren. Formiran je Oblasni štab za Hercegovinu.

Prva naoružana grupa komunista, pod rukovodstvom dra Safeta Mujića i Muje Pašića, 17. jula 1941. kreće iz Mostara. U grupi su bila 22 druga. Grupu na Jarac-kuku, padini planine Velež, za vrijeme odmora napadaju ustaše i ona se povlači u Mostar. Taj poraz grupe imao je za posljedicu da su dr Mujić i Pašić, po naređenju Svetozara Vukmanovića Tempa, člana Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba, isključeni iz KPJ. Po povratku u Mostar Miro Popara, uz pomoć partijske organizacije Mostara, odlazi vozom preko Trebinja u istočnu Hercegovinu, gdje postaje jedan od vodećih organizatora ustanka.

Mjesni komitet Partije u Mostaru upućuje drugu naoružanu grupu komunista s velikim zakašnjenjem, 17. na 18. avgusta 1941. godine, koja se sretno probija do ustanika, u Fatnicu. U grupi je bilo 28 drugova. Zbog šovinistički i pročetnički orijentiranih pojedinaca među ustanicima vraća se u Mostar 6 Muslimana i 1 Hrvat, jer im se nije mogao garantovati život i sigurnost da neće biti ubijeni.

U kući porodice Vuković održava se sastanak članova KPJ 31. jula 1941. Ustaše upadaju u dvorište. Zlatka, radnica, supruga pokojnog Gojka. baca bombu na ustaše da bi omogućila drugovima da pobjegnu. Ustaše je

hvataju, kao i Ahmeta Sefića, tehničara, člana KPJ, i nakon mučenja strijeljaju ih u dvorištu Gimnazije. Slobodan Vuković, Zlatkin sin, inače tehničar i član KPJ, bježi u Rodoč kod kuma, gdje ga ustaše hapse. Uхваćen je i Jusuf Cevro, radnik, sekretar MK KPJ. Jusuf i Slobodan zajedno su strijeljani na Ovojcima, 1. avgusta 1941. godine. U toku NOB-a iz porodice Vuković ginu i preostali članovi: Mladen, đak, na Romaniji 26. avgusta 1941; Radojka, radnica, nakon V neprijateljske ofanzive zarobljena i ubijena u logoru Jasenovac 1944; Rade - Gojko, đak, gine na Ivan-sedlu 1945. godine.

Ustaše 14. avgusta 1941. otpočinju i sa iseljavanjem Srba u novostvorenu kvislinšku Nedićevu Srbiju. Vozovima se otpremaju srpske porodice po abecednom redu; došli su do slova H, kada je iseljavanje obustavljeno. Svi pošteni Mostarci rade sve što mogu da bi ispratili srpske porodice, primaju njihove dragocjenosti na čuvanje i snabdijevaju ih hranom za put. Komšije se rastaju uš plač vjerujući u bolje sutra i povratak iseljenih.

Priznajući nemoć i nesposobnost da sopstvenim snagama uguši narodni ustanak na području NDH, Pavelić je zamolio italijansku vladu da njene trupe reokupiraju II i III zonu, o čemu je postignut sporazum 26. avgusta 1941. Do 1. septembra Italijani preuzimaju vojnu, a potom i civilnu vlast u ovim zonama. Italijani obustavljaju iseljavanje i garantuju život i imovinu Srbima, što ima za posljedicu oseku ustanka u istočnoj Hercegovini, koji se ponovo rasplamsao početkom 1942. godine.

Mostar je imao svoju proletersku čast i revolucionarnu opredijeljenost, za koju se borio tokom cijele oslobodilačke borbe preko svog udarnog odreda — Mostarskog bataljona — i na ulicama grada, spreman na sve žrtve na putu do slobode i socijalizma. Svojom borbom građani Mostara, predvođeni KPJ, ulijevali su strah neprijatelju i razjedali moral kvislinških formacija, o čemu svjedoči i pismo, u stvari izvještaj, Državne realne gimnazije u Mostaru, 24. jula 1942. upućen Ministarstvu nastave NDH u Zagrebu, u kojem, pored ostalog, piše:

»U Mostaru su nesnosne političke prilike, Mostar je, općenito rečeno, vulkan, kojemu je dostatna jedna iskra, pa da se upali. Grad je zaražen komunizmom, zahvatio je najviše niži sloj pučanstva. Elementi koji se bave tajnom komunističkom promičbom nastoje privući za sebe srednjoškolsku omladinu.«¹

Takav Mostar formirao je svoj Bataljon i popunjavao ga u toku cijele borbe, svjestan da su to dani i godine koji za njegove građane ima samo jednu alternativu: »Mi ili oni«, odnosno »Bolje grob nego rob«. Maj-

ke i očevi ponosili su se poginulim sinovima i kćerkama u Bataljonu i gradu i nastavljali rad u organizacijama Narodnog fronta. U sastavu Mostarskog bataljona slivala se omladina i iz drugih mjesta Hercegovine — Konjica, Jablanice, Prozora, Ljubuškog, Čapljine i ostalih. Uz to, Mostar je davao borce i u druge jedinice Hercegovine, više njih širom zemlje gdje su se zatekli na radu.

U toku NOR-a okupator, ustaše i četnici ubili su u Mostaru 537 građana, a u okolnim selima još 726. Ukupno su u mostarskoj opštini ubijena 1.263 stanovnika, od kojih: Srba 984, Muslimana 148, Hrvata 98 i Jevreja 33. Ustaše su ubile 968, četnici 191, Nijemci 75 i Italijani 29 ljudi.² Većina Srba ubijena je 1941. godine, što se i te kako odrazilo na početak i tok ustanka i NOB na ovom području, te na strukturu boračkog sastava Mostarskog bataljona i drugih hercegovačkih jedinica.